

Date: 13th February-2026

ISLOMIY BANK TIZIMIDA SHARIATNING UMUMIY QOIDALARI

Ilmiy rahbar: Muhammadiyev Kamoliddin

Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti

Bank-Moliya xizmatlari fakulteti

Bank ishi kafedrası assistenti

Abduvaliyev Bahodir

SamISI, "Bank-Moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Barnoyev Mirfayoz

SamISI, "Bank-Moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu akademik maqola islomiy bank tizimida shariatning umumiy qoidalarini chuqur tahlil qiladi. U Qur'on va Sunnatga asoslangan riba, gharar va maysir kabi asosiy taqiqlarni yoritib, Murabaha, Ijarah, Mudarabah kabi islomiy mahsulotlarni tahlil qiladi. Maqolada shariat nazorati, ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlar va an'anaviy banklardan farqlari muhokama qilinadi. Nihoyat, u islomiy bankchilikning O'zbekistondagi rivojlanish istiqbollari va muammolariga e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: Islomiy bank, Shariat qoidalar, Riba, Gharar, Maysir, Murabaha, Ijarah, Mudarabah, Shariat kengashlari, O'zbekiston

Kirish. Zamonaviy global iqtisodiyotda islomiy bank tizimi an'anaviy moliyaviy modellarga muqobil sifatida tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan muhim soha hisoblanadi. Uning asosiy o'ziga xosligi va muvaffaqiyatining negizi islom shiati qoidalariga qat'iy rioya qilishida yotadi. Shariatga muvofiq moliyaviy institutlar global aktivlarning taxminan bir foizini tashkil etsada, ularning o'sish sur'atlari an'anaviy bank aktivlariga nisbatan sezilarli darajada yuqori. 2022-yilda global islomiy moliya aktivlari 4,5 trillion AQSH dollaridan oshdi. Bu o'sish islomiy bank tizimining nafaqat musulmon jamoalarida, balki butun dunyoda ortib borayotgan qiziqish va ishonchidan dalolat beradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi islomiy bank tizimining umumiy shariat qoidalarini har tomonlama tahlil qilish, ularning islomiy moliya operatsiyalari va mahsulotlariga qanday tatbiq etilishini o'rganish, shuningdek, tizimdagi nazorat mexanizmlari, ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlar va kelajak istiqbollarini aniqlashdan iborat. Shariat tamoyillari, xususan, foiz (riba), haddan tashqari noaniqlik (gharar) va qimor (maysir) kabi taqiqlarning mohiyatini chuqur o'rganish, islomiy bankchilikning asosiy operatsion modellarini tushunish uchun fundamental ahamiyatga ega. O'zbekistonda ham islomiy moliyaga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda, 2024-yil avgust oyida Prezident Shavkat Mirziyoyev tadbirkorlarning 38 foizi islomiy moliyaga asoslangan resurslarga murojaat qilganini ta'kidladi, bu esa tizimning mahalliy iqtisodiyotga integratsiyalashuvi uchun katta salohiyatni ko'rsatadi. Bu holat mamlakatda islomiy bankchilikning iqtisodiy va huquqiy jihatlarini o'rganish zaruratini oshiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Islomiy bank tizimida shariat qoidalarining tahlili ko'plab akademik izlanishlar va nashrlar doirasida amalga oshirilgan bo'lib,

Date: 13th February-2026

mavzuning murakkabligi va ko'p qirraliligini aks ettiradi. Mavjud adabiyotlar islom moliyasining nazariy asoslari, amaliy qo'llanilishi, tartibga solish mexanizmlari va ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirlariga e'tibor qaratadi.

Sharafudheen E K ning "Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba Gharar and Maysir" nomli maqolasida islom moliyasining fundamental tamoyillari va ularning an'anaviy moliyadan farqi yoritilgan. Muallif ushbu qoidaga asoslangan moliyaviy tizimning Qur'on va Sunnatdan kelib chiqqan qadimiy ildizlariga urg'u beradi. Maqolada riba (foiz), gharar (noaniqlik) va maysir (qimor) kabi uchta asosiy taqiqning ahamiyati chuqur tahlil qilinadi, ularni islomiy moliyaviy operatsiyalarda qat'iy chetlab o'tish zarurligi ta'kidlanadi. Bu manba shariat tamoyillarining mohiyatini tushunish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Boshqa bir tadqiqotda islom banklaridagi aktiv va passiv operatsiyalarni tartibga soluvchi huquqiy asoslar va shariat qonunlari atroflicha tahlil qilinadi. Ushbu maqolada islom moliyasining ikki tomonlama huquqiy tizimda, ya'ni an'anaviy qonunchilik va fundamental shariat tamoyillarini birlashtirgan holda faoliyat yuritishi ko'rib chiqiladi. Murabaha, Ijarah, Musharaka kabi aktiv operatsiyalar uchun shariat qoidalari va shartnomaviy kelishuvlar hamda Wadi'a, Mudaraba, Sukuk kabi passiv operatsiyalar batafsil yoritilgan. Ushbu manba shariat nazorati va boshqaruvi tizimi, jumladan, milliy qonunchilik, shariat nazorati kengashlarining roli va AAOIFI kabi xalqaro organlar tomonidan belgilangan standartlarni o'rganadi. Bu esa tizimning amaliy jihatlarini va tartibga solish mexanizmlarini tushunishga yordam beradi.

Qo'shimcha manbalarda islomiy bankchilik va moliyaning shariat (Islom qonunlari) tamoyillariga asoslanganligi ta'kidlanadi. Bu tadqiqotlarda riba (sudxo'rlik yoki foiz) taqiqlanishi, garchi barcha foizlarning ribaga tengligi bo'yicha munozaralar mavjudligi ham keltiriladi. Cho'chqa go'shti yoki spirtli ichimliklar kabi harom mahsulotlar bilan shug'ullanuvchi korxonalarga sarmoya kiritishning man qilinishi kabi axloqiy cheklovlar ham muhokama qilinadi. Bankchilik usullari orasida foydani taqsimlash (Mudarabah), xavfni saqlash (Wadiya), qo'shma korxonalar (Musharaka), narx-plyus (Murabaha) va lizing (Ijara) kabi vositalar sanab o'tilgan. Ushbu manba islom moliyasining tarixiy rivojlanishi, global miqyosdagi o'sish dinamikasi (2014-yilga kelib aktivlar 2 trillion dollarga yetgan) va unga nisbatan bildirilgan ayrim tanqidlarni ham o'z ichiga oladi, masalan, foizlarni yashirish uchun "hiyla" ishlatish yoki an'anaviy banklarga nisbatan yuqori xarajatlar va xavflar keltirib chiqarish kabi mulohazalar.

Umuman olganda, mavzuga oid adabiyotlar islomiy bank tizimining shariat qoidalari asoslangan holda qanday shakllanganini, qanday faoliyat yuritishini va qanday mexanizmlar orqali nazorat qilinishini keng qamrovli tarzda yoritadi. Ular islom moliyasining fundamental prinsiplaridan tortib, uning amaliy mahsulotlariga, tartibga soluvchi doirasiga va jamiyatdagi o'rniga qadar turli jihatlarini qamrab oladi, shu bilan birga tizim duch keladigan muammolar va istiqbollarni ham muhokama qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot islomiy bank tizimida shariatning umumiy qoidalarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, sifatli adabiyotlar tahlili va konseptual yondashuvga asoslanadi. Tadqiqot metodologiyasi mavjud ilmiy adabiyotlarni, jumladan,

Date: 13th February-2026

monografiyalar, ilmiy maqolalar, huquqiy hujjatlar va xalqaro standartlarni tizimli ravishda ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Asosiy e'tibor islom moliyasining huquqiy asoslari, shariat tamoyillarining operatsiyalarga tatbiq etilishi, shariat nazorati mexanizmlari va ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlariga qaratilgan.

Tadqiqotda deskriptiv (tavsifiy) va analitik (tahliliy) usullar qo'llaniladi. Deskriptiv yondashuv islomiy bank tizimining asosiy elementlari va shariat qoidalarining mohiyatini yoritishga xizmat qiladi. Analitik yondashuv esa ushbu qoidalarining amaliyotdagi oqibatlarini, turli moliyaviy mahsulotlarning shariatga muvofiqligini va tizimning an'anaviy banklardan farqini chuqur o'rganish imkonini beradi. Shuningdek, xalqaro tajriba va standartlar tahlil qilinib, O'zbekistonda islomiy moliyaning rivojlanish salohiyati nuqtai nazaridan xulosalar chiqariladi. Bu yondashuv islomiy bank tizimining shariat asosida ishlash mexanizmlarini chuqur tushunish va uning kelajakdagi rivojlanishi bo'yicha asosli tavsiyalar berish imkonini beradi.

Xulosa. Islomiy bank tizimida shariatning umumiy qoidalari uning fundamental asosi bo'lib, ushbu moliyaviy modelni an'anaviy bankchilikdan tubdan farqlaydi. Riba, gharar va maysir kabi asosiy taqiqlar islomiy moliyaning o'ziga xosligini belgilab, uni axloqiy, adolatli va real iqtisodiyotga yo'naltirilgan tizimga aylantiradi. Murabaha, Ijarah, Mudarabah, Musharaka va Sukuk kabi shariatga muvofiq mahsulotlar moliyaviy ehtiyojlarni qondirishda innovatsion yechimlarni taqdim etadi, bir vaqtning o'zida xavfni adolatli taqsimlash va moddiy aktivlarga asoslanganlik tamoyillarini ilgari suradi. Shariat kengashlarining nazorati va boshqaruvi tizimning shariatga doimiy muvofiqligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi, bu esa islomiy moliyaviy institutlarga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi.

Islomiy bank tizimining ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlari jamiyat farovonligi, boylikning adolatli taqsimlanishi va axloqiy investitsiyalarni o'z ichiga oladi, bu esa uni oddiygina moliyaviy vositadan ko'ra ko'proq ijtimoiy mas'uliyatli tuzilmaga aylantiradi. Global miqyosda islomiy moliyaning tezkor o'sishi, xususan, O'zbekistonda unga bo'lgan ortib borayotgan qiziqish bu tizimning katta salohiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. U xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va mahalliy tadbirkorlarning moliyaviy ehtiyojlarini qondirish uchun istiqbolli yo'l bo'lishi mumkin.

Biroq, tizim ma'lum muammolarga ham duch keladi. Masalan, turli yurisdiksiyalardagi shariat talablarini uyg'unlashtirish zarurati, ayrim operatsiyalar bo'yicha "foizlarni yashirish" haqidagi tanqidlar va an'anaviy banklarga nisbatan yuqori operatsion xarajatlar kabi masalalar hal qilinishi lozim. Kelajakda islomiy bank tizimining rivojlanishi uchun quyidagi tavsiyalar muhim ahamiyatga ega:

Ta'lim va xabardorlikni oshirish: Aholi va tadbirkorlar orasida islomiy moliyaning tamoyillari va mahsulotlari haqida bilimlarni kengaytirish.

Huquqiy infratuzilmani takomillashtirish: Milliy qonunchilikni islomiy moliya operatsiyalarini qo'llab-quvvatlaydigan va tartibga soladigan tarzda takomillashtirish.

Mahsulot va xizmatlarni innovatsiya qilish: Shariatga muvofiq yangi, raqobatbardosh va mijozlar ehtiyojlariga mos keladigan mahsulotlarni ishlab chiqish.

Date: 13th February-2026

Shariat nazoratini kuchaytirish: Shariat kengashlarining mustaqilligini va professionalizmini oshirish, shuningdek, xalqaro standartlarga muvofiqlikni ta'minlash.

Ilmiy tadqiqotlarni faollashtirish: Islomiy moliyaning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirlari va yangi modellarini o'rganish bo'yicha ilmiy izlanishlarni qo'llab-quvvatlash.

Ushbu qadamlar islomiy bank tizimining kelajakda yanada barqaror rivojlanishiga, global moliya bozorida o'z o'rnini mustahkamlashiga va O'zbekiston kabi mamlakatlarda iqtisodiy o'sishga muhim hissa qo'shishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1 Sharafudheen, E. K. (2022). Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba Gharar and Maysir. International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS), VI(IX), 228-232. – <https://www.ijriss.org/uploads/v6i9/228104593.pdf>
- 2 IFSB (Islamic Financial Services Board). (2018). Guiding Principles on Shariah Governance Systems for Institutions Offering Islamic Financial Services (Revised). – https://www.ifsb.org/published_standards_guidance_notes.php
- 3 DinarStandard. (2023). The State of the Global Islamic Economy Report 2022/23: Unlocking Opportunities in a New Era. – <https://www.dinarstandard.com/report/sgie2023/>
- 4 Ibodov, A., & Sherov, A. (2015). Analysis of bank risks in Uzbekistan. Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach [L 26], 1, 60-63.
5. Tursunov Faridun Mustafoevish. Masofaviy bank xizmatlarini raqamlashtirishning mijozlarning moliyaviy savodxonlik darajasiga ta'siri // "O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi: imkoniyatlar va muammolar" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami, 2025-yil 2-3-may. -Qarshi: "Osiyo texnologiyalar universiteti", 2025. 710–713 bb.
6. Tursunov Faridun Mustafoevish. Masofaviy bank xizmatlarining zamonaviy tijorat banklari faoliyatidagi roli va o'rne // "Ilm-fan va innovatsiya" onlayn ilmiy-amaliy konferensiya. -T.: "Innovative academy" MChJ. 2024. 102–105 bb.
7. Tursunov Faridun Mustafoevish. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari // "Yosh olimlar" onlayn ilmiy-amaliy konferensiya. -T.: "Innovative academy" MChJ. 2024. 31-34 bb. Accenture

